

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(03/06/2026)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ

A1. α.

1. Σωστό
2. Λάθος

A1. β.

- i) ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεται: τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι
   τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς
   τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας
   τὰ περὶ τὰς ὀργάς
- ii) κατὰ γὰρ τὰς τούτων: τὰς ἐνεργείας

B1. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ως προς τον τρόπο και τα αίτια της δημιουργίας και της φθοράς της αρετής υπάρχει αναλογία με τις τέχνες («ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίγνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»). Δηλαδή, με τον ίδιο τρόπο - με την ηθική πράξη και τον εθισμό- και για τους ίδιους λόγους αποκτά κανείς την ηθική αρετή (γίνεται), αλλά και την ακριβώς αντίθετή της ιδιότητα (φθείρεται). Αυτό μάλιστα αποδεικνύει πως η ηθική αρετή δεν υπάρχει στον άνθρωπο εκ φύσεως. Οι έννοιες «γένεση» και «φθορά» αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (τίτλος έργου του Αριστοτέλη είναι το «Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς»).

Ο φιλόσοφος σε προηγούμενη ενότητα επισήμανε ότι τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε αφού ενεργήσουμε πρώτα (ένεργήσαντες πρότερον), δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό, όπως μαθαίνουμε μία τέχνη. Αξίζει να σημειωθεί ότι τέχνη είναι το σύνολο των γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτήν την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής δύναμης. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη.

Παράλληλα, το αντιθετικό ζεύγος γένεσις-φθορά αιτιολογείται (γάρ) στη συνέχεια από τα αντιθετικά ζεύγη «ἀγαθὸν-κακὸν» και «εὖ-κακῶς». Αυτό δείχνει ότι σημασία έχει η ποιότητα των ανθρώπινων ενεργειών, οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης. Ανάλογα με αυτούς δημιουργούνται οι καλές ή οι κακές συνήθειες που διαμορφώνουν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα (ἕξεις).

Ο τρόπος με τον οποίο οι νομοθέτες προσπαθούν μέσω των νόμων να διαπλάσουν ενάρετους πολίτες παραλληλίζεται με την εκμάθηση των τεχνών. Όπως οι κάτοχοι μιας τέχνης προσπαθούν να διδάξουν την τέχνη τους στους μαθητές τους,

έτσι και οι νομοθέτες αποσκοπούν στην ηθική διαπαιδαγώγηση των πολιτών. Τα παραδείγματα του Αριστοτέλη (κιθαριστές, οικοδόμοι) είναι εμπειρικά και τον βοηθούν να κάνει σαφή τη θέση του ότι υπάρχουν καλές και κακές συνήθειες, οι οποίες οδηγούν σε «καλό» και σε «κακό» εθισμό αντίστοιχα. Επομένως, η ποιότητα της άσκησης καθορίζει την ποιότητα της δεξιότητας που αποκτάται.

Η θέση αυτή του φιλοσόφου επιβεβαιώνεται από τη φράση «Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξαντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί». Με τον υποθετικό αυτόν λόγο του μη πραγματικού τονίζει ότι η απόκτηση της ηθικής αρετής είναι άμεσα συνδεδεμένη με την παιδεία. Εδώ ακριβώς εντοπίζεται η συμβολή του δασκάλου, να διδάξει δηλαδή τους κανόνες της αρετής, να καθοδηγήσει τους μαθητές αποτελεσματικά στην εφαρμογή των κανόνων και να τους εθίσει στην αρετή. Διδασκαλία, επομένως, σημαίνει καθοδήγηση του μαθητή στην επανάληψη συγκεκριμένων τρόπων συμπεριφοράς, έως ότου αυτοί να αποτελέσουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Άρα, η αναγκαιότητα του δασκάλου επιβεβαιώνει ότι καμία αρετή δεν υπάρχει στον άνθρωπο εκ φύσεως. Ο ρόλος του δασκάλου για την απόκτηση των ηθικών αρετών είναι καθοριστικός, όπως και ο ρόλος του νομοθέτη στις πόλεις, ο οποίος καθοδηγεί τους πολίτες στον δρόμο της δικαιοσύνης. Κατ' ανάλογο τρόπο το ίδιο σημαντικό είναι ο ρόλος του δασκάλου για την εκμάθηση των τεχνών.

B2. Ο Μ. Σταθόπουλος, καθηγητής και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, στην ομιλία του εστιάζει στον ρόλο της δικαιοσύνης στη συμπεριφορά και τις επιλογές των ατόμων. Ειδικότερα, επισημαίνει τον φιλάλληλο και κοινωνικό χαρακτήρα της (Στη δικαιοσύνη - ... και κοινωνικός χαρακτήρας ... η αξία της), την ταυτίζει με την επιείκεια και τονίζει ότι απαιτεί την κατανόηση της οπτικής του άλλου (Απαιτεί τη θεώρηση της οπτικής του άλλου - ... για να την κατανοήσουμε). Ο καθηγητής εστιάζει στην αξίωση του Συντάγματός μας για εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής αλληλεγγύης. Το χρέος αυτό το χαρακτηρίζει ως δίκαιη συμπεριφορά (Η δίκαιη αυτή συμπεριφορά του πολίτη, του ατόμου ...) η οποία αφορά όλες τις σχέσεις του ανθρώπου: προσωπικές, κοινωνικές, διεθνείς.

Κατ' ανάλογο τρόπο και ο Αριστοτέλης επισημαίνει τη σημασία της ηθικής πράξης στις διαπροσωπικές σχέσεις ("πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἄνθρωπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι"). Τονίζει ότι αν οι άνθρωποι ενεργούν δίκαια στις συναλλαγές και γενικότερα στις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους τους, γίνονται δίκαιοι (οἱ μὲν δίκαιοι), ενώ αν ενεργούν άδικα γίνονται άδικοι (οἱ δὲ ἄδικοι). (+ φακ. Υλικού σελ. 124 "συναλλάγματα"). Το παράδειγμα αυτό αποδεικνύει ότι για την ποιότητα των πράξεων κ' για τη διαμόρφωση του ήθους την ευθύνη την έχει το ίδιο το άτομο. Αποδεικνύει, επίσης, ότι η ηθική αρετή είναι πρωτίστως κοινωνική αρετή διότι επηρεάζει θετικά ή αρνητικά το κοινωνικό σύνολο αλλά και διότι η συμπεριφορά καθενός αξιολογείται από αυτό. Επομένως, όπως προκύπτει και από τα δύο αποσπάσματα, η ηθική – η δικαιοσύνη διαμορφώνεται και κατανοείται στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής.

B3

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό
4. Σωστό
5. Λάθος

B4

ρυπογόνος: γίνεται

ανάθεση: νομοθέται

ένδεια: έδει

ξέφρενος: σώφρονες

διάστρεμμα: άναστρέφεσθαι

ΑΔΙΔΑΚΤΟ

Γ1. Επομένως ποιος υπό αυτές τις συνθήκες θα τολμούσε να κάνει τέτοια ενέργεια; Νομίζω μάλιστα ότι είναι παράδοξο εσείς, που από την πόλη έχετε διαχρονικά επιφορτιστεί να φροντίζετε για τα ιερά ελαιόδενδρα, ούτε να μου έχετε επιβάλει ποτέ έως τώρα πρόστιμο, γιατί καλλιέργησα παράνομα τον χώρο γύρω από αυτές, ούτε να μου έχετε υποβάλει γραπτή καταγγελία στο δικαστήριο γιατί απομάκρυνα κάποια, και αυτός, που ούτε καλλιεργεί κάπου κοντά ούτε είχε οριστεί υπεύθυνος ούτε είναι σε ηλικία, ώστε να γνωρίζει για τέτοιου είδους ζητήματα, να με καταγγείλει γιατί απομάκρυνα από τη γη ιερό ελαιόδενδρο.

Γ2. Ο ομιλητής υποστηρίζει την αθωότητά του με πειστικά επιχειρήματα. Ειδικότερα αναφέρει στα μέλη της βουλής με ένα ρητορικό ερώτημα ότι δεν ήταν δυνατό να παρανομεί τον καιρό της δημοκρατίας παρά την εποχή των Τριάκοντα. («Πότερον δέ μοι κρείττον ἦν, ὧ βουλή, δημοκρατίας οὔσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα;») Ὑστερα επισημαίνει ότι όποιος ήθελε είχε τότε μεγαλύτερα περιθώρια να παρανομήσει από ό,τι τώρα («Πότερον δέ μοι κρείττον ἦν, ὧ βουλή, δημοκρατίας οὔσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα;»). Ἐπειτα τονίζει ότι εκείνη την εποχή δεν διέπραξε ούτε αυτό ούτε κανένα άλλο αδίκημα («ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ οὔτε τοιοῦτο οὔτε ἄλλο οὐδὲν κακὸν ποιήσας φανήσομαι»). Ακόμη προσθέτει ότι το ιερό ελαιόδεντρο περιβάλλεται περιμετρικά από δρόμο, γύρω κατοικούν γείτονες και είναι ορατό από παντού («ἦν, κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει, ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιοικοῦσιν, ἄερκτον δὲ καὶ πανταχόθεν κάτοπτόν ἐστιν»), άρα δεν είναι δυνατό να το προσεγγίσει κάποιος χωρίς να τον αντιληφθούν οι άλλοι. Τέλος επιχειρηματολογεί λέγοντας ότι δεν του έχει επιβληθεί κανένα πρόστιμο για κάποια καλλιέργεια ή κοπή δένδρου («μήθ' ὡς ἐπεργαζόμενον πώποτε ζημιῶσαί <με> μήθ' ὡς ἀφανίσαντα εἰς κίνδυνον καταστήσαι»). Επομένως ο ομιλητής είναι αθώος.

Γ3.α. τούτους
οἱ
γεωργοῦντες
τυγχάνουσι(ν)
ἐπιμεληταί
ἡρημένοι

Γ3.β. διαβλήθητι
ἀφανιεῖν
φαίη
περιώκουν

Γ4.α. οὔσης: επιρρηματική χρονική μετοχή, γενική απόλυτη με υποκείμενό της το «δημοκρατίας», δηλώνει το σύγχρονο, ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «παρανομεῖν».

ἀδικεῖν: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα «ἐξῆν», ετεροπροσωπία.

ἐμαυτῶ: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, δοτική αντικειμενική στο «κακονούστατος».

ἐλαῶν: αντικείμενο στο απαρέμφατο «ἐπιμελεῖσθαι» που συντάσσεται με γενική πτώση.

ὡς ἀφανίσαντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή που δηλώνει την υποκειμενική αιτιολογία καθώς συνοδεύεται από το «ὡς», συνημμένη στο «με», ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας.

ἐπιμελητής: κατηγορούμενο στο υποκείμενο «ὄς» μέσω της μετοχής «ἡρημένος».

Γ4.β Το είδος του υποθετικού λόγου είναι το **αντίθετο του πραγματικού:**

Υπόθεση: εἰ με οριστική ιστορικού χρόνου : εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ἦν,

Και απόδοση: δυνητική Οριστική: Πῶς δ' ἂν ὑμῶν οὕτως ἐπιμελομένων ἐκ τούτου τὴν μοριὰν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου.

Μετατροπή σε προσδοκώμενο:

Υπόθεση: ἐάν με Υποτακτική: ἐάν ὦ

Απόδοση : Οριστική Μέλλοντα : ἐπιχειρήσω